

Beszéd a Kodály-könyv bemutatóján

Mikor 1982-ben e könyv első verziójának összeállításával elkészültünk – miután megadatotott ötünknek, hogy hozzávetőleg egy évig ideális együtt munkálkodásban és intenzív magunk beleadásával semmi mással, mint Kodály alkotómunkájával, tulajdonképpen magával Kodállal foglalkozhassunk –, az a közös érzés lepett meg bennünket, hogy valami előre nem is sejtett *páratlan és kifejezhetetlen* élményben volt részünk. Hanem hát arra valók az emberiség gényusza, hogy amit mi nem tudunk, azt helyettünk ők *fejazzék ki*. Nekünk Arany János jött segítségünkre *Dante* című költeményével. Az indító nyolc és fél sort hadd olvassam föl:

*Állottam vízének mélységei felett,
Sima volt a fölszín, de sötét, mint árnyék;
Alig mozzantá meg a rózsalevelet,
Mint rengéskor a föld, csak alig hullámlék.
Acéltiszta tükre visszaverte híven
A külső világot – engem is: az embert;
De örvényeibe nem hatott le a szem,
Melyeket csupán ő – talán ő sem – ismert.
Csodálatos szellem! ...*

Azóta is meg vagyunk győződve afelől, hogy aki Kodály szelleme „vizeinek mélységei felett” megáll s abba – amennyire tekintete elhatolni tud – beletekint, fölfrissülve és előre nem is sejtetten meggazdagodva fogja útját folytatni. Úgy jártunk mi, mint a bibliai Saul, aki – mint ismeretes – apja elkóborolt *szamarait* ment keresni és *királyságot* talált. A mi célunk

sem volt munkánk kezdetén más, mint Kodály forrásait felkutatni, ám azok feltárásával valami még nagyobbban is részesültünk: az ő „*csodálatos szellemébe*” nyerhettünk az addiginál mélyebb bepillantást. És most, hogy kutatásaink eredményét újból közreadjuk, ezt azzal a bizonyossággal tesszük, hogy aki e könyvbe *minél* alaposabban elmélyed, *annál* teljesebb mértékben részesül ugyanabban a nagyobban.

Mi haszna van hát a források föltárásának? Igen nagy. Egyszerű matematikai képlettel fölírható: mű mínusz forrás = alkotó. Ha a műből kivonjuk a forrást, előttünk áll az alkotó. És ha ez mégsem egészen ilyen egyszerű – mint ahogy nem is az –, már csak azért sem, mert már az döntően jellemző egy alkotóra, hogy *mit* használ forrásául, azt semmiképpen nem tagadhatjuk, hogy alkotó művészek szellemének megismerésében új és nem is csekély eredményeket remélhetünk műveiknek azok forrásaival való szembesítésétől.

Különösképpen is érvényes ez Kodályra. Ha volt valaki, aki alig vagy az alig is kevesebbet nyilatkozott magáról, műveiről, programjáról, az ő volt. Pedig volt programja, következetesen *végig gondolt és a változó történelmi körülmények között is végig vitt* óriási program. Ezt a programot írásaiból, beszédeiből még utólag is nehéz volna körvonalaznunk: félmondatokat ha találnánk. Ilyen félmondat például az, hogy: „A nemzetnek visszaadni elcsereált saját lelkét...” Egy másik: „Minden teendőnk egyetlen szóban foglalható össze: nevelés.” Ő tehát még műveivel is elsősorban nem gyönyörködtetni, hanem *nevelni akart!* (Bizony rá is szorultunk, rá is szorulunk.) Mivel pedig azt a bizonyos „elcsereált saját lelkét” a népdalban találta meg – emlékszünk talán arra a félmondatára is, hogy: „A magyar népdal az *egész magyar lélek* tükre...” –, mind ebből logikusan következett, hogy műveiben oly jelentős szerepet szánt a népdalnak.

Tehát „a magyar népdal”. Nem egyes dalok, hanem az egész. A magyar népdal. Ő a maga lángelméjével az *egész* magyar népdalkincset átlátta – mind a zenét, mind a költészetet – és ezt az egészet akarta népének kezébe, szívébe és fejébe visszaadni. Nem egyes példányokat, hanem az egész veszendőbe induló kultúrát. Ez persze csak konkrét példányok révén volt lehetséges. De a konkrét példányokat sohasem önmagukért, hanem mindig az egészre nézve választotta ki – ha úgy ítélte meg, hogy kellően képviselik a mögöttük lévő egészet. És ha ezt így megértettük, akkor természetesnek, sőt *egyedül célravezetőnek* kell tartanunk az ő módszerét: hogy tudniillik ha az a konkrét példány véleménye szerint hiánytalanul reprezentálta az egészet, úgy Kodály a legapróbb hajlításig és a sokadik versszakig a legkisebb változtatás nélkül használta azt föl, ám ha számára úgy tetszett, hogy az egészet jobban közvetítené *több variáns ötvözte*, bátran nyúlt bele s hozott létre a sok dallam- és szövegváltozatból egy sosem-voltat – pontosabban sosem-gyűjtöttet –, mert tudta, hogy *a teljességet*, úgy, ahogy annak *ő birtokában volt*, nem adhatja tovább, csak annak egy – hogy úgy mondjuk – sűrítményét.

Ehhez kapcsolódik mindjárt a népdalok – fogalmazzunk ezúttal erősen – „megváltoztatásának” kérdése, mely, attól lehet tartani, kellő megvilágítás híján sokak számára válhatik botránykővé. A népdal változataiban él, változataiban jelenik meg. Ez a tény a nagyközönség előtt teljességgel ismeretlen és – tapasztalatom szerint – nem is könnyen fogható fel. Vagyis a népdalnak nincs olyan eredeti, megfogható alakja, mint egy zeneműnek vagy költeménynek. A népdal mintegy „a levegőben van” és minden egyes elhangzásakor mintegy „újból születik”. A népdaléneklés tehát – ahol él a népdal! – nem egyszerű előadás, hanem az előadásnak és az alkotásnak sajátos keveréke. Az előadó a fülében lévő nagyszámú variációs lehetőséget hol így, hol úgy kombinálva minden egyes elénekléskor újra alkotja a dalt. El lehet hát képzelni, hogy időben és térben hány és hány formában valósul meg egy-egy népdal!

Hogyne ismerte volna ezt a jelenséget a népdalgyűjtő és népzene-tudós Kodály? Ismerte hát! Tanúja ennek az a számos egyéni, helyi és más falubeli variáns dallamhang vagy szövegszó, amit az észszerűség határáig figyelemmel kísért és támlapjai margóján gondosan föltüntetett. Végére nem is tett ő mást feldolgozásaiban – valahányszor „változtatott” –, mint újabb variánst alkotott a megfigyelt és följegyzett variációs lehetőségek segítségével. Aki benne van a stílusban – és ha valaki, ő benne volt –, ezt nyugodtan megteheti.

Még valamivel meg lehet ezt a kérdést világítani. Nem kétséges, hogy a népi közösség egy-egy dalnak ezt a megszámlálhatatlan elhangzását, azok minden különbözősége ellenére sem fogja megannyi dalnak tartani, hanem egynek, ugyanannak. Mint ahogy az is: *egy dalnak, egy dallamideálnak* a különböző megvalósulásai. De hol az az *egy dal*? Hol az a *dallamideál*? Az van is meg nincs is. Egyfelől megfoghatatlan, másfelől viszont tagadhatatlanul ott van a népi közösség és a népi előadók *tudatában*, hogy aztán minden egyes elhangzásakor mintegy „testet öltön”. Ez a testet öltés, ez a megvalósulás, mivel emberi produkcióról van szó, sohasem lesz tökéletes, esetlegességekkel, netán tévesztésekkel terhelt lesz, de egy jó előadó mindig arra fog törekedni, hogy az ideált minél jobban megközelítse. Így mikor Kodály variánst alkot, ő is mindig arra törekszik, hogy *olyan variáns születlessék, mely az emberi lehetőségekhez képest legközelebb van az ideálhoz*. Megint csak Arany Jánoshoz folyamodva megfogalmazásért: „*a valóság égi másához*”. Emlékszünk ugye Arany János ars poeticájára? „Nem a való hát: annak égi *másza* Lesz, amitől függ az ének varázsa ...” – és hozzáteszi még: – „*E hűtlen hívség, mely szebbít, nagyít ...*”

Tudjuk mi szerzők, hogy nem velünk egyszabású lélekkel volt dolgunk. Föl vagyunk rá készülve, hogy nem egy dolgot hiányosan vagy félreértettünk. Így minden kiegészítést, kiigazítást szívesen veszünk. Kodály megértése – amennyire az emberileg lehetséges – amúgy is az összes eljövendő magyar nemzedék *közös dolga* lesz.

Bereczky János